

подіях. У ряді публікацій Б.Тимошук піднімав питання виникнення Хотина, про його існування в добу середньовіччя. В 1961 р. він опублікував статтю в якій доводив, що Хотину 700 років. Через десять років він повторно розглянув це питання, проаналізував наявність різних підходів до визначення появи Хотина.

По Хотину Б. Тимошук автор трьох путівників, які побачили світ у 1972, 1977 (у співавторстві з Д.Деркачуком) та у 1986 році (у співавторстві з Г.Чайковським). В них популярно викладено основні історичні віхи минулого міста, його найважливіші пам'ятки.

Впродовж багатьох років Борис Онисимович друкував у газетах популярні статті про окремі населені пункти Чернівецької області. Зокрема, це статті: «Ставчани», «Клішківці», «З історії села Берегомет», «Про заснування Вижниці», «Садгора», «Герца», «Задубрівка», «Горбова», «Заставна», «Вашківці», «Сторожинець», «Городок на Черемоші», «Лужани», «Стародавні Репуженці», «Про заснування Великого Кучурова», «Остриця», «Михальча», «Стародавня Погорилівка», «Слов'янське поселення Біла», «Стародавні Топорівці» та багато інших.

Як правило в кожному нарисі про населений пункт Б.Тимошук зупинявся на таких важливих сюжетах як перша письмова згадка про село, походження назви, найважливіші історичні події пов'язані з населеним пунктом, археологічні знахідки на території села тощо.

Підводячи підсумок, можна з впевненістю сказати, що Б.О.Тимошук зробив надзвичайно великий внесок в становлення та розвиток досліджень з історії міст і сіл Чернівецької області. В сучасних умовах, коли з усією гостротою постало питання підготовки нового видання історії міст і сіл України, його публікації становлять потужну підвалину для розгортання краєзнавчих досліджень уже на нових методологічних засадах.

Володимир Добрянський (Чортків)

**ЧИ ЗНАХОДИВСЯ ЛІТОПИСНИЙ МОКЛЕКОВ
ПОБЛИЗУ с. БІЛА НА ЧОРТКІВЩИНІ:
лінгвістично-етимологічний та
топонімічний аспект дослідження**

На сьогодні залишаються слабо вивчені питання стосовно локалізації літописних географічних назв на теренах України. Тому фахівцям, що досліджують старожитності середньовічного часу, необхідно звернути більшу увагу на збирання топонімного матеріалу. Іноді в них зберігається пласт давньоруської лексики.

За допомогою етимологічного аналізу топонімів можна відтворити назви як давніх поселень (які не зафіксовані в літописах), так і локалізувати ті, що були засвідчені у джерелах.

Досі залишається не з'ясоване місце локалізації літописного Моклекова. Про цей ойконім є звітка в Іпатіївському літописі за 1211 р., коли *«Лесьстько не можаше прияти Галича, пошедь воєва вколо Теревовля и вколо Моклекова и Збыража»*. В науковій літературі немає чіткої вказівки на місце знаходження цього ойконіма, але поширюється «аксіома» про те, наче Моклеков знаходився поблизу с. Біла Чортківського р-ну Тернопільської обл. Аби повністю пересвідчитися у правдивості такої інформації, необхідно врахувати інформацію, яка є прихована в мікротопонімії. Її лінгвістичний аналіз буде вагомим аргументом спростування чи підтвердження факту існування літописного Моклекова. Саме ономастика як лінгвістична дисципліна може допомогти історикам вирішити ці питання.

Отож, інформацію про місцезнаходженні трьох городищ поблизу с. Біла подав польський археолог В. Пшибиславський на поч. XX ст. Дослідник вказував, що перше городище знаходиться в уроч. **«Монастирище»** або **«Костьолисько»** (Біла I, охоронний № 2882), друге – на протилежному схилі яру в уроч. **«Батурова гора»** (Біла II, охоронний № 2885). Третє знаходиться в уроч. **«Чарна»** або **«Черна»** (Біла III, охоронний № 2884), яке розміщене на протилежному, лівому березі глибокого яру, крізь який протікає потік **«Порієво»**. В 1990 р. ці городища обстежував автор статті. Тоді на городищі **«Монастирище»** або **«Костьолисько»** було виявлено кераміку черняхівської, Лука-Райковецької культур та XII-XIII ст. Матеріали Лука-Райковецької та XI-XII ст. знайдені на городищі в уроч. **«Чарна»** (**«Черна»**). На тому ж лівому березі потоку Порієво, в уроч. **«Замкова гора»** виявлене нове, невідоме городище XII-XIII ст. (Біла IV, охоронний № 2883). Між городищами в уроч. **«Чарна»** (**«Черна»**) та уроч. **«Замкова гора»** автор виявив й обстежив квадратну споруду розміром 50×50 м. Очевидно, це бастион ранньомодерного часу. Такі оборонні споруди відносяться до об'єктів польової фортифікації. Припускаємо, що й «городище» Біла II також слід зараховувати до об'єктів польової фортифікації, тобто, це був оборонний табір. Він у вигляді чотирикутника із ламаними гранями, має два рови шириною 2,5-3 м, які залягають вглиб на 0,5 м. Між двома ровами знаходиться вал завширшки

2,5-3 та висотою 0,5 м. Таким чином наразі маємо три об'єкти довготривалої фортифікації, які знаходяться у різних ландшафтах пересічної місцевості. Вони розміщені на похилому плато лівого берега р. Серет. Оскільки це є різні та віддалені між собою об'єкти, то в давньоруський час кожен із них мав свою назву. Тому за етимологічним аналізом мікротопонімів, можна вказати на таке:

1. Мікротопонім «**Монстирище**» або «**Костолисько**» є нове утворення. Вони походять від ***монастир** – «відлюдне місце», «обитель» та ***костел** (з польської ***kosciol**) – «церква». Ці назви є наслідком народної етимології. Досі серед місцевого населення ходять легенди про існування на цій території монастиря (церкви). Наприклад: десь-колись в один момент монастир або церква провалилися під землю, але там зберігся підземний хід, який раз на рік відкривається і відразу закривається. Одного разу, туди навіть потрапила молода дівчина (за іншою версією, мати зі своєю дочкою), які після року перебування у підземеллі, вибралася звідти (коли тунель відкрився знову) цілими, живими та неушкодженими. Задовго до закріплення цього мікротопоніма під впливом колонізації це урочище могло носити назву, «**Кастел**» чи «**Кастелисько**»: < з латинської ***kastellum** «укріплення», «замок».

2. Для нас цікавий мікротопонім, якого витіснив перший, «**Батурова гора**». Його номінація становлення має антропонімне походження: ***Батур** <з тюркської **batyr, batur** < монгольської **bahadur** «хоробрий», «герой», «силач». Це може бути вказівкою на те, що в XII-XIII ст. городище Біла I могло носити назву **Батурь** чи **Батуровь**, адже переважна більшість ойконімів на -ів мають антропонімне походження, тобто, вказують на його власника, першопоселення, голову роду, родової общини і т.п.

3. Гідронім **Порісво** походить від ***рити** – він виник семантичним способом за допомогою префікса -по, що означає «той, що ріє», «прориває вглиб». У нашому випадку він відображає стрімку течію води, що проходить крізь V-подібну глибоку ущелину та прорізає її вглиб масиву. Такий гідронім, без сумніву, несе свою назву із давньослов'янського часу.

4. Інший, давній мікротопонім «**Чарна**» («**Черна**») виник від ***чорний**, що відображає кольорову ознаку довкілля навколишньої місцевості. Тобто, тут постає реліктовий, темний та густий дубовий ліс. У назві ***черна** позначається пласт давньослов'янської мовної лексики, який досі зберігся в географічній назві. Цілоком

правдоподібно, що у давньослов'янську добу, на городищі Біла III існував ойконім **Чернь**, який отримав назву за кольоровою ознакою місцевості.

5. Назва уроч. «**Замкова гора**» виникло шляхом полонізації <*zamek «замок», «фортеця». У цій назві відображена вказівка на місцезнаходження оборонної споруди. Поруч знаходиться уроч. «**Лісок**» та присілок с. Біла «**Під ліском**». Вони є новими утворенням, які походять від апелятива *lis. У нашому випадку – це невеликий лісовий масив та присілок, що розташований поруч нього.

6. Тепер найголовніше: між урочищами «**Чарна**» («**Черна**») та «**Замкова гора**» колись знаходився фільварок «**Мокляки**». Так, український історик І.Крип'якевич у своїй статті «Деякі літописні назви з Галичини» дав вказівку про те, що неподалік с. Біла був фільварок Мокляки, а «*на полях, мають бути три недосліджені городища*» – при тім зазначив, що «*досліди на місці могли б вирішити, чи ця назва й укріплення мають щось спільне з літописним Моклековом*». Лише у географічно-археологічно-етнографічному покажчику до «**Літопису Руського**» (укладеного Л.Махновцем) було конкретно зазначено, що **Моклеків** *розміщений на правому березі Серету, адже там знаходяться три городища та існував фільварок Мокляки*. При тім наголошую, що Л.Махновцем допущена груба помилка: *фільварок та городища знаходяться не на правому, а лівому березі Серету*.

Щоб розібратися в достовірності локалізації літописного **Моклекова**, необхідно з'ясувати етимологію географічних назв «**Мокляки**» та «**Моклеков**». Отже, колишній *фільварок Мокляки* знаходився на рівнинному плато, яке обмежене двома природними смугами між: а) високим пологим схилом, який розлігся перед плато; б) стрімкими схилами яру потоку **Порієво** й каньйоноподібної долини Серету, які складені із водонепрониклих порід середньо- та верхньодевонських аргілітів та алевролітів – вище вони перекриваються неогеновими пісковиками, вапняками та покриваються четвертинними лесами. Оскільки волога та вода, просочуючись із поверхневого ґрунту похилої тераси пагорба, накопичувалася на платоподібній долині *уроч. Мокляки*, вона не могла просочуватися вниз до русла Серету, адже на заваді були водонепрониклі гірські породи. Тому на платоподібній долині виникала природна заболочена місцевість (існували навіть

невеликі озерця), яка була вкрита пахучою болотною рослинністю та луговою травою. Ось тому, в ХІХ – на поч. ХХ ст., головним напрямком господарства на **Мокляках**, було бджільництво. Власне, фільварок Мокляки отримав свою назву від однозвучного мікротопоніма, який засвідчував особливості природного фактора та характеру ґрунтів – заболочена місцевість. Однак ойконім Моклеків має антропонімне походження, який вказує на особу, в числу підпорядкуванні знаходився населений пункт, тобто, ним був антропонім Мокляк. Про це чітко й конкретно зазначено в «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південно-Західної Русі», який був виданий у 1985 р. Інститутом мовознавства ім. О.О.Потебні, над укладанням якого працювали фахівці із ономастики. При цім наголошую, що ойконіми із закінченням на -ів мають антропонімне походження. Тому, щоб ототожнювати дві географічні назви «Мокляки» та «Моклеков» (які лише подібні за звучанням, але різні за етимологією) – це нонсенс, який суперечить логіці.

Таким чином, матеріали вивчення топонімії не дають жодних підстав вважати, що літописний Моклеков знаходився поблизу с. Біла. Внаслідок ономастичного дослідження слід вважати, що в давньоруський час городище Біла І могло носити назву Батурь чи Батуровь, а городище Біла ІІІ в давньослов'янський чи давньоруський час – Чернь. Оскільки літописець правильно зазначив розташування населених пунктів у географічній послідовності, то Моклековь знаходився у проміжку Теребовля-Збараж. Тому для локалізації Моклекова необхідні нові археологічні розвідки, детальніше проаналізувати місцеву топонімію й фольклор, опрацювати стару краєзнавчу літературу та архівні джерела.

*Володимир Добрянський (Чортків),
Петро Площанський (Заліщики)*

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ «ГИНЬКІВЦІ» НА ЗАЛІЩАНЩИНІ

Наукова діяльність українського вченого, археолога, доктора історичних наук Б.О.Тимошука (1919-2003) пов'язана із дослідженням старожитностей слов'янського часу на теренах Середнього Подністров'я. Його наукові здобутки в галузі слов'яноруської археології принесли Борису Онисимовичу всесвітню славу та визнання.